

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2023.56.062>
УДК [330.34:338.245]:[330.341.4+336](4)
JEL: F29, O52

Шульц С.Л., докторка економічних наук, професорка,
завідувачка відділу регіональної економічної політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
М.І. Долішнього НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5603-5603>
e-mail: swetshul@i.ua

Луцків О.М., кандидатка економічних наук,
старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця відділу регіональної
економічної політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
М.І. Долішнього НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8919-6761>
e-mail: lutolen@i.ua

ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН БАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ: ФІНАНСОВІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ¹

Досвід повоєнної відбудови Західних Балкан є актуальним для України, зокрема як щодо структурних особливостей трансформації їхніх економік, так і в частині диверсифікації інструментів фінансової підтримки. З метою визначення можливостей апробації досвіду повоєнної відбудови країн Балканського регіону в Україні охарактеризовано основні втрати і наслідки військових дій для економік цих країн. В результаті про-

¹ Публікацію підготовлено в рамках виконання НДР «Трансформація моделі просторового розвитку України» (№ держреєстрації 0122U002055) ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України».

ведених досліджень розкрито сутність підходів до трактування змісту поняття «повоєнне відновлення», обґрунтовано його пріоритети, критерії та засоби досягнення. На основі аналізу досвіду повоєнної відбудови цих країн виокремлено низку інституційних змін, які були впроваджені задля посилення економічної інтеграції Балканських країн з країнами-членами ЄС та охарактеризовані можливості диверсифікації фінансових ресурсів міжнародної допомоги через програмні та грантові інструменти підтримки.

Аналіз економічних втрат Боснії і Герцеговини, Хорватії та Сербії, зумовлених війною, дозволив визначити традиційні види економічної діяльності, що становлять економічну спеціалізацію цих країн. У статті узагальнено основні напрями використання та розподілу донорських коштів і коштів грантової підтримки, а також проаналізовано стратегічні документи, розроблені владою цих країн та міжнародними інституціями для досягнення повоєнної стабілізації. На основі аналізу секторальної структури ВВП Балканських країн, особливостей їх конкурентних позицій в загальноєвропейському економічному просторі, сформульовано висновки про специфіку динаміки повоєнної структурної перебудови економіки цих країн.

Досвід повоєнного відновлення економік Балканських країн засвідчив, що успіх повоєнної відбудови є результатом цілеспрямованої політики структурних реформ та послідовних регуляторних заходів держави щодо досягнення визначених цілей і пріоритетів відбудови. Отже, в умовах війни та після її завершення Україна має враховувати досвід країн Західних Балкан щоб пришвидшити цей процес та уникнути помилок.

Ключові слова: повоєнне економічне відновлення, поствоєнні країни, структурна трансформація, фінансова підтримка, міжнародна допомога, інституційні зміни.

Shults S., Lutskiv O.

THE EXPERIENCE OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY OF THE COUNTRIES OF THE BALKAN REGION: FINANCIAL AND STRUCTURAL FEATURES

The experience of the post-war reconstruction of the Western Balkans is relevant for Ukraine, in particular, both with regard to the

structural features of the transformation of their economies, and with regard to the diversification of financial support instruments. In order to define the possibilities of approving the experience of the post-war reconstruction of the countries of the Balkan region in Ukraine, the main losses and consequences of military actions for the economies of these countries have been characterized. As a result of the conducted research, the essence of approaches to interpretation of the meaning of the concept of «post-war recovery» was revealed, and its priorities, criteria and means of achievement were substantiated. Based on the analysis of experience of the post-war reconstruction in these countries, a number of institutional changes that were implemented to strengthen the economic integration of the Balkan countries with the EU member states are highlighted, and the possibilities of diversifying the financial resources of international aid through program and grant support tools are characterized.

Analysis of the economic losses of Bosnia and Herzegovina, Croatia and Serbia caused by the war made it possible to determine the traditional economic activities that constitute the economic specialization of these countries. The article summarizes the main directions of the use and distribution of donor funds and grant support funds, as well as analyzes the strategic documents developed by the authorities of these countries and international institutions to achieve post-war stabilization. Based on analysis of the sectoral structure of the GDP in the Balkan countries, and the peculiarities of their competitive positions in the European economic space, conclusions are formulated about the specifics of the dynamics of the post-war structural restructuring of their economies.

The experience of the post-war recovery of the economies of the Balkan countries proves that the success of the post-war reconstruction is the result of a purposeful policy of structural reforms and consistent regulatory measures of the state to achieve the defined goals and priorities of the reconstruction. Therefore, in the conditions of war and after its end, Ukraine should take into account the experience of the countries of the Western Balkans in order to speed up this process and avoid mistakes.

Keywords: *post-war economic recovery, post-war countries, structural transformation, financial support, international aid, institutional changes.*

Вступ. Україна в перспективі вирішуватиме проблему економічного відновлення країни, її регіонів та окремих територіальних громад. Сьогодні території, що наближені до бойових дій, зазнають тотального руйнування, а тиллові регіони вирішують проблеми релокації підприємств, притоку трудових мігрантів, руйнування господарських зв'язків, зміни напрямів логістичних потоків тощо.

За цих умов досвід країн, які вирішували проблему повоєнного відновлення буде вкрай корисним для України. Зазвичай виклики, з якими стикаються повоєнні країни, є більш серйозними, ніж навіть ті, які виникають в бідних, але мирних країнах. Ці виклики зумовлені насамперед сильно ослабленими фінансовими можливостями повоєнних країн, зруйнованим інфраструктурним потенціалом, втратами людського та соціального капіталу, поширенням бідності, масовим безробіттям, загостренням екологічних проблем та низкою інших важливих перешкод для розвитку.

Крім того, тривалість, масштаби та інтенсивність військових дій впливатимуть на перспективи повоєнного відновлення країни. Досвід країн, які пережили війну свідчить, що процес відновлення був тривалим та поступовим, і тому потребує ефективної, цілеспрямованої та послідовної політики повоєнної відбудови економіки, в тому числі і щодо залучення масштабних інвестиційних ресурсів, раціонального та прозорого їх використання. Після завершення військових дій, постраждалі країни потребують масштабного інвестування в зруйновану інфраструктуру, у підтримку розвитку виробничого сектору економіки, а також у модернізацію системи державного управління.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика повоєнної відбудови країн загалом, їх економіки, інфраструктури, міст і окремих територій перебуває у центрі уваги науковців, практиків і політичних діячів. Проблему структурної трансформації повоєнних економік досліджували іноземні науковці, а саме: Б. Айхенгрін, Т. Бекер, С. Джонсон, Дж. Еріксон, А. Креймер, Д. Пападімітріу, Г. Петракос, Б. Рашкован, К. Рогофф, С. Тотев, К. Скотт, С. Стефанович, М. Уваліч, В. Цвіянович та інші [3; 8; 13; 14; 16]. Ці вчені акцентували увагу на необхідності здійснення ефективних інституційних реформ, активізації міжнародної допомоги та поглиблення міжнародних відносин, формування сприятливого інвестиційного клімату тощо.

Ряд вітчизняних вчених (Т. Богдан [6], О. Булана, С. Дяченко, І. Крамаренко, Е. Лібанова, О. Охріменко, І. Підоричева, І. Сіренко, Н. Трушкіна [11], О. Ципліцька [17, с. 249–261]) досліджували інструменти фінансової підтримки реконструкції економіки та аналізували інституційні зміни, які впроваджувалися у повоєнних країнах.

З огляду на сучасні виклики та загрози, які постали перед Україною внаслідок повномасштабного вторгнення РФ, розроблення цієї проблематики потребує ґрунтовного аналізу як позитивних, так і негативних уроків відбудови повоєнних європейських країн, а також вивчення їх досвіду щодо поглиблення євроінтеграційних процесів.

Мета публікації – аналіз структурних особливостей трансформації економік країн Балканського регіону та визначення можливостей і напрямів використання їхнього досвіду диверсифікації фінансових інструментів повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу. У світі налічується близько 35 країн, які з початку 1990-х років перебували у постконфліктній або поствоєнній фазі економічного розвитку. Для відбудови економіки ці країни мобілізували як внутрішні людські і фінансові ресурси, так і залучили допомогу міжнародних партнерів. Стратегічні перспективи економічного відновлення повоєнних країн доволі часто ускладнювались і через довоєнні проблеми економіки цих країн.

Серед найвідоміших локальних воєнних конфліктів ХХ століття були війни в Кореї, Кіпрі, В'єтнамі, Афганістані, Сирії, Грузії, Балканських країнах. Економічні кризи внаслідок війни зазнали також Афганістан та низка африканських країн (Демократична Республіка Конго, Ліберія, Сьєрра-Леоне та інші). Хоча вказані військові конфлікти мали локальний характер, однак вони безумовно впливали на політичні та економічні процеси у глобальному просторі.

Аналіз світового досвіду країн, які зазнали впливу військових дій, дозволяє виокремити низку аспектів, які характеризують їх наслідки, а саме:

- зменшення офіційних можливостей працевлаштування, що призвело до втрати населенням засобів до існування та зростання рівня безробіття. За цих обставин спостерігалось зниження купівельної спроможності населення, в тому числі і через високі темпи інфляції;

- нарощення масштабів неформальної діяльності. Яскравим прикладом цього є Афганістан, де під час війни майже вся економіка була неформальною, а виробництво опіуму стало одним із найбільших секторів економіки, де працювало понад 3 мільйони людей (близько 20% населення). До того ж ключові економічні інститути, такі, як Центральний банк, податкова і митна служби, правоохоронні органи і судова системи виявились надзвичайно слабкими [1];

- зниження інституційної спроможності воюючих держав через концентрацію зусиль на військовому протистоянні та поширенні незаконної діяльності. Зазвичай, військові потреби до певної міри витісняли цивільні потреби, що обмежувало продуктивні можливості економіки;

- послаблення продовольчої безпеки країн, наприклад, через обмежений доступ до сільськогосподарських земель внаслідок їх захоплення та замінування, неможливість збуту продукції через руйнування логістики і ланцюгів поставок призвело до підвищення цін на споживчі товари. У країнах з традиційною сільськогосподарською спеціалізацією зміцнення продовольчої безпеки стало одним з основних пріоритетів економічного відновлення;

- погіршення екологічної ситуації внаслідок забруднення довкілля, деградації земель, знищення природних ландшафтів та ресурсів територій де відбувались активні бойові дії;

- відсутність фінансових можливостей держави підтримувати купівельну спроможність населення – від виплат заробітних плат, соціальних виплат і пенсій до проведення їх індексації, відповідно до зростаючих цін на споживчі товари.

Вирішення вищевказаних проблем закладено у зміст поняття «повоєнне відновлення» (табл. 1). Наведені підходи до розуміння сутності процесів повоєнного відновлення вказують на необхідність проведення комплексу довгострокових економічних, інституційних, правових і політичних реформ для відновлення потенціалу саморозвитку країн. Крім того, пріоритети економічної політики для країн, що перебували на стадії повоєнного відновлення включали мінімізацію ризику повторення військових дій та відновлення довіри до соціальних, політичних та економічних інститутів. За цих обставин вкрай важливо посилити здатність держави забезпечувати безпеку домогосподарств і громад, включаючи економічну безпеку, шляхом дотримання верховенства права та надання основних соціальних послуг.

Таблиця 1

**Підходи до трактування змісту поняття
«повоєнне відновлення»**

Організаційна структура	Сутність поняття	Критерії та засоби досягнення
Бюро з попередження криз та відновлення [2]	Багатовимірний процес, що передбачає повну соціально-економічну трансформацію, а не лише повернення країни до довоєнних рівнів і тенденцій її розвитку. Відновлення є складним процесом і вимагає часу.	Темпи економічного зростання, які дозволяють подолати розрив з довоєнними темпами економічного розвитку. Ефективна та цілеспрямована політика держави.
Світовий банк [3]	Постконфліктна реконструкція, яку визначають як відновлення соціально-економічної структури суспільства та відновлення сприятливих умов для функціонування суспільства мирного часу.	Ефективна система самоврядування та верховенства права.
Програма розвитку ООН (ПРООН) [4]	Відновлення як процес повернення від нестабільності та конфлікту до «нормальної» траєкторії розвитку, де країна знову набуде спроможність розробляти та впроваджувати ефективну економічну політику як частину самопідтримуваного процесу економічного управління.	Розвиток внутрішнього потенціалу, відновлення верховенства права, формування послідовної макроекономічної політики та ефективної системи нагляду та підзвітності.
Звіт про запобігання кризам та відновлення [5]	Економічне відновлення розглядається як досягнення соціально-економічного добробуту в країні.	Продовольча безпека, розширення міжнародної торгівлі; ефективна система охорони здоров'я, освіти та соціального захисту для всіх громадян; реконструкція фізичної інфраструктури; створення нових робочих місць; відкриття ринків; проведення правових і регуляторних реформ; створення прозорих банківських і фінансових установ.

Джерело: складено за [2; 3; 4; 5].

Водночас пріоритети економічного відновлення мають бути сконцентровані на забезпеченні зайнятості населення, заохоченні продуктивних інвестицій, пом'якшенні бізнес-ризиків і зменшенні соціально-економічної нерівності.

Програми повоєнної реконструкції, які впроваджувалися в різних країнах протягом останніх десятиліть засвідчили, що досягнення позитивних результатів їх реалізації вимагає створення безпечного середовища за умов завершення військових дій, вироблення стратегічного бачення перспектив розвитку, запровадження політики «сильного лідерства» в процесах державотворення та перезапуску економіки. Значна увага при розробці програм реконструкції економіки повоєнних країн приділялась питанням активізації залучення приватних інвестицій у розвиток малих та середніх підприємств та створення нових робочих місць для населення, яке втратило роботу під час війни, для мігрантів, що повертатимуться в країну та для демобілізованих військовослужбовців [6].

Розглянемо досвід країн Західних Балкан в контексті оцінювання наслідків військових дій, структурних трансформацій та фінансових аспектів повоєнної відбудови.

Наслідками військових дій в Балканських країнах стали значні руйнування та людські втрати (2,3% від наявного населення вбито, понад 2 млн вимушено переселені, 2 тисячі пропали безвісті), високий рівень безробіття, зростаючий неформальний сектор економіки, низький рівень внутрішніх інвестицій та заощаджень (від 1% до 3% ВВП) [7]. Про зруйнований економічний потенціал країн свідчить те, що рівень промислового виробництва становив лише 25% від довоєнного рівня, а частка безробітних сягала 40% [1].

З метою подолання наслідків війни було запроваджено низку інституційних змін, пов'язаних із впровадженням заходів щодо наближення цих країн до ЄС та залучення фінансових ресурсів міжнародної допомоги. Серед таких новацій доцільно виділити:

– План стабілізації та асоціації Балканських країн – Stabilisation and Association Process (SAP), який був створений Європейською комісією в травні 1999 року і спрямований на захист миру і стабільності, активізацію економічного розвитку Західних Балкан і покращення умов для інтеграції країн до вступу в ЄС [1].

– Агентство з управління міжнародною допомогою, функції якого концентрувались на підтримці взаємодії з донорами в процесі формування і реалізації програм повоєнної реконструкції [6].

Найбільш постраждалою під час війни серед країн Балканського регіону була Боснія і Герцеговина. Прямі втрати країни після війни оцінювали у 50–70 мільярдів доларів, що у 15–20 разів перевищувало її ВВП; сукупне виробництво становило менше 20% від довоєнного рівня; 45% промислових об'єктів було зруйновано. ВВП на душу населення знизився з 1900 доларів США у 1991 році до 500 доларів США по завершенню війни. Виробництво електроенергії та вугілля скоротилося до 10%; поголів'я худоби – до 30% довоєнного рівня. Населення країни зменшилося на 23%, рівень безробіття становив 70–80% [8]. Така ситуація засвідчила значні втрати економічного потенціалу країни.

Фінансовими джерелами повоєнної відбудови країни були кошти фінансової допомоги від держав-донорів, зокрема: США, Німеччини, Великої Британії, Франції, а також Світового банку, МВФ, Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міжнародної групи управління та низки філантропічних ініціатив. Сумарно з 1996 по 2005 роки міжнародна фінансова допомога від них для післявоєнної відбудови Боснії і Герцеговини становила 9 мільярдів доларів США. Загалом у перші роки післявоєнного відновлення обсяги міжнародної допомоги перевищували 20% ВВП країни. У розрахунку ВВП на особу, сума міжнародної підтримки в різні роки коливалася від 140 до 279 доларів США [9]. Такі вкладення сприяли швидкому відновленню базової інфраструктури країни.

Кошти ЄБРР та Світового банку спрямовувались на підтримку тих секторів економіки, які зазнали найбільших збитків, а саме: транспортної інфраструктури, енергетики, сільського господарства, охорони здоров'я, соціального захисту населення, поліпшення довкілля. Також фінансування повоєнної відбудови країни забезпечували й інші джерела [1], зокрема, такі:

– гранти, які виступили домінуючою формою офіційної допомоги і їх сума до 2005 року досягла 5,95 млрд доларів США (82% загального обсягу міжнародного фінансування);

– програми підтримки ЄС, серед яких: PHARE, кошти якої були спрямовані на підтримку країни Східної та Центральної Європи у їх прагненні до вступу в ЄС; SAPARD, яка була орієтова-

на на підтримку розвитку виключно сільського господарства і сільських територій; OBNOVA, що фокусувалася на формуванні громадянського суспільства, налагодженні міжрегіонального співробітництва в межах колишньої Югославії та була націлена на відбудову інфраструктури та вирішення проблеми повернення біженців [10; 11];

– неурядові та добродійні організації, які найбільш активно співпрацювали з місцевими органами влади у сферах відбудови інфраструктури, розвитку культури та розбудови громадянського суспільства.

Основні напрями використання донорських коштів та коштів грантової підтримки фокусувались на підтримці 10 ключових секторів економіки країни шляхом постачання матеріалів та обладнання для сільського господарства і забезпечення життєдіяльності сільських територій, а також реконструкції транспортних мереж, житлового фонду, енергетичних об'єктів, телекомунікацій, закладів освіти. Значна увага приділялась і розширенню регіонального співробітництва. Відзначимо, що висока інвестиційна активність спостерігалась у традиційному секторі економіки країни – сільському господарстві. Натомість недостатньо уваги приділялось підтримці розвитку промисловості, зокрема не було задіяно дієвих інструментів відновлення і реструктуризації промислових підприємств та залучення внутрішніх інвестицій. Фактично лише 3% офіційної допомоги для повоєнного відновлення Боснії і Герцеговини у 1996–2004 рр. було спрямовано у промисловий сектор [9].

Повоєнну відбудову Хорватії, 30% економіки якої було зруйновано, вирізняє:

– менший територіальний масштаб ушкоджених територій (лише 20% території країни). Регіони, які опинилися в тилу і зазнали менших втрат, активно включалися в економічну діяльність;

– наявність власної стратегії – Проекту соціального та економічного відновлення Хорватії (CSERP), пріоритетами якої стали інвестування громад, забезпечення соціальної згуртованості, розбудова потенціалу центральних, регіональних і місцевих органів влади, а також прийняття необхідних нормативно-правових актів для забезпечення прозорості процесу використання коштів міжнародної допомоги та прийняття ефективних рішень щодо їх цільового використання;

– диверсифікація джерел фінансування. Так, для повоєнної відбудови країни були використані: кошти програм ЄС, Світового банку та ЄБРР; бюджетні надходження у вигляді податку, який сплачували фізичні і юридичні особи, які здійснювали господарську діяльність на територіях, де не велись активні бойові дії; кошти неурядових організацій (наприклад, Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland).

Структурними пріоритетами відновлення економіки Хорватії було визнано будівництво доріг, відновлення туризму та суднобудування. Основною статтею хорватського експорту була продукція суднобудівної галузі, обсяги експорту якої у 2000 році становили 7 мільярдів доларів США. Активно кредитувалися й інші сектори економіки, зокрема: сировинний, паливно-енергетичний, будівельний та виробництво товарів народного споживання [12].

Підводячи підсумок відзначимо, що Хорватія вже у 2003 році відновила ВВП до рівня 1990 року, а завдяки ефективній реалізації програм післявоєнного відновлення країна виконала умови вступу в ЄС і у 2013 році стала її членом.

Економічне повоєнне відновлення Сербії відбувалось повільніше, ніж в інших країнах Балканського регіону через відсутність легітимної влади впродовж двох років після завершення війни та високий рівень безробіття (70%) [12].

Крім того, через розрив ланцюгів доданої вартості та знецінення більшості промислових активів в країні не була повною мірою реалізована Програма приватизації та реструктуризації промисловості [13].

Світовий досвід економічного відновлення повоєнних країн засвідчує, що зростання ВВП на душу населення після війни не перевищував 2% на рік. Разом з тим слід відзначити і той факт, що в усіх без винятку аналізованих країнах середні постконфліктні темпи економічного зростання були вищими, ніж доконфліктні (табл. 2).

Як бачимо, на фоні спадних тенденцій ВВП на одну особу у всіх повоєнних країнах Балканського регіону лише у Боснії та Герцеговині спостерігалось зростання цього показника впродовж періоду військових дій (3,6%). У повоєнний період темпи економічного зростання країн відрізняються. Приміром, середньорічні темпи зростання ВВП в Боснії і Герцеговині становили 10,5%, у Хорватії – 4,5%, Грузії – 7,7%. Такі відмінності у темпах зростання ВВП країн зумовлені довоєнними темпами економічного роз-

витку, рівнем міжнародної допомоги, географічним масштабом охоплення військовими діями територій, а також інтенсивністю і тривалістю війни. На думку багатьох іноземних експертів зростання ВВП повоєнних країн понад 7% можливе лише за умов незначних руйнувань, успішних структурних реформ та регулярних надходжень коштів в рамках міжнародних програм і грантів [14].

Таблиця 2

Тенденції економічного розвитку країн у довоєнний, воєнний та повоєнний періоди

Середньорічні темпи зростання (падіння) ВВП на душу населення до конфлікту, %	Тривалість конфлікту (роки)	Середньорічні темпи зростання (падіння) ВВП на душу населення в умовах конфлікту	Кількість років після конфлікту	Середньорічні темпи постконфліктного зростання ВВП на душу населення, %	Відхилення повоєнного значення ВВП від довоєнного рівня ВВП (в.п.)
Країна, дати початку та закінчення війни					
Афганістан 1978–2001					
0,6	24	-6,5	6	10,4	9,8
Ангола 1975–2002					
3,4	28	-1,3	5	11,8	8,4
Азербайджан 1991–1994					
-2,2	4	-17,8	13	9,4	11,6
Боснія і Герцеговина 1992–1995					
-11,9	4	3,6	12	10,5	22,4
Камбоджа 1970–1991					
–	22	-4	16	4,8	–
Чад 1965–1990					
–	26	-0,3	17	2,3	–
Конго 1996–2001					
-4	6	-5,2	6	2,6	6,6
Хорватія 1991–1993					
–	3	-12,9	13	4,5	–
Ефіопія 1974–1991					
1,1	18	-0,9	16	2,3	1,2
Грузія 1991–1994					
2,4	4	-26,4	13	7,7	5,3
Ліван 1975–1990					
0	16	-5	17	3,7	3,7
Ліберія 1989–2003					
-2	15	-9,3	4	2,8	4,8

Закінчення таблиці 2

Середньорічні темпи зростання (падіння) ВВП на душу населення до конфлікту, %	Тривалість конфлікту (роки)	Середньорічні темпи зростання (падіння) ВВП на душу населення в умовах конфлікту	Кількість років після конфлікту	Середньорічні темпи постконфліктного зростання ВВП на душу населення, %	Відхилення повоєнного значення ВВП від довоєнного рівня ВВП (в.п.)
Країна, дати початку та закінчення війни					
Мозамбик 1976–1992					
1,6	17	-1,4	15	5,3	3,7
Руанда 1990–1994					
0,7	5	-8,4	13	4	3,3
Соломонові острови 1998–2003					
0,3	6	-5,7	4	3,2	3
Сьєрра-Леоне 1991–2001					
-0,1	11	-7,3	6	8	8,1
Таджикистан 1992–1997					
-2,3	6	-15,2	10	7,1	9,5
Уганда 1979–1991					
-1	13	-2	16	2,9	3,9
В середньому по країнах					
-0,8	12,7	-7	11,2	5,7	6,5

Джерело: складено за [14]; – дані відсутні.

Як свідчать дані табл. 2, існує залежність між тривалістю конфлікту та економічною динамікою. Європейські експерти вказують на закономірний негативний кумулятивний вплив тривалості військових дій на темпи відновлення економіки. Існує думка, що чим довші війни, тим вищим стає потенціал стійкості економіки країн. Це відбувається завдяки адаптації країн до наслідків війни та наявності стратегій повоєнного відновлення, які передбачають більш кардинальні кроки щодо модернізації економіки.

Аналіз секторально-галузевої структури ВВП у воєнний і повоєнний періоди дозволяє виокремити низку важливих висновків про специфіку структурної перебудови економіки таких країн. Так, здатність Балканських країн до повоєнного відновлення значною мірою залежала від структури економіки, яку вони успадкували від попередньої політичної системи, і змін, які відбулись внаслідок проведення реформ.

Структура економіки країн Західних Балкан у 90-х роках відрізнялась від структури економіки країн-членів ЄС високою часткою промисловості (в межах 50%) та сільського господарства, а також низькою часткою сфери послуг (рис. 1) [15]. Така структура економіки була характерна для більшості країн регіону, окрім Словенії, структура економіки якої була ближчою до економічної структури країн-членів ЄС. У той час як структура ВВП Польщі, Чехії та Угорщини, наближається до країн-членів ЄС, то структура ВВП і зайнятості Балканських країн залишається близькою до грецької структурної моделі економіки, яку характеризує домінування частки сільського господарства.

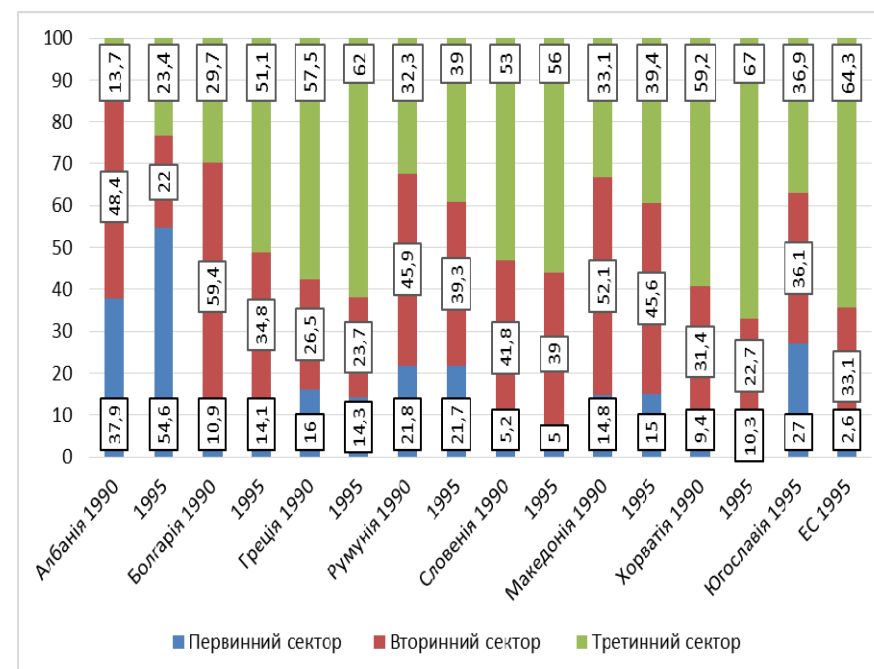

Рис. 1. Секторальний розподіл ВВП Балканських країн у період воєнного конфлікту

Джерело: побудовано за даними [15].

У повоєнний період структурні зміни в країнах Західних Балкан зазвичай були зумовлені:

– зменшенням абсолютного та відносного розміру вторинного сектора економіки, що свідчить про успішну адаптацію цих

країн до тенденцій сучасних структурних трансформацій. Скорочення частки промислового виробництва у ВВП стало прямим наслідком інтернаціоналізації економіки та тиску, спричиненого функціонуванням єдиного європейського ринку [16];

– скороченням частки промисловості різними темпами у різних країнах. Так, в Албанії спостерігалось найбільш помітне зменшення питомої ваги промисловості, тоді як в інших країнах ці процеси були менш відчутним;

– домінуванням сільського господарства в структурі ВВП Балканських країн. Залежність ВВП цих країн, окрім Словенії і Хорватії, від сільського господарства є вищою, ніж в країнах-членах ЄС. Албанія зберігала одну з найвищих часток сільського господарства у ВВП та одну з найнижчих часток промисловості та послуг у світі;

– низькими темпами розвитку третинного сектора, що зумовлено намаганням зберегти промисловість цих країн через її важливу роль у боротьбі з безробіттям. Виняток становили знов ж таки Словенія, Хорватія та Македонія, які вже мали на той час достатньо високі частки третинного сектора у ВВП в структурі їх економіки;

– зростанням міжтериторіальних диспропорцій через заострення конкуренції між фірмами, регіонами та країнами, у яких розташовані найефективніші європейські підприємства.

Отже, країни Західних Балкан мали менш розвинену економічну структуру, ніж країни Центральної Європи, а тенденції промислової реструктуризації повоєнних країн Балкан зберігались аж до початку 2000-х років. Крім того, секторально-галузеві дані вказують на існування відмінностей між Балканськими країнами на півночі і півдні цього макрорегіону.

Отже, констатуємо, що в новій просторовій економіці Європи внаслідок воєнних дій Балканський регіон залишається європейською периферією, яка досі має «найслабшу» структуру економіки.

Висновки. Досвід країн, які пройшли період повоєнного відновлення, свідчить, що їхній успіх став можливим завдяки наявності ефективних стратегій відновлення та модернізації економіки. У цьому контексті для України вкрай важливим питанням є розробка і прийняття ефективних управлінських рішень не тільки з реалізації розробленого Плану відновлення України, а й Державної стратегії регіонального розвитку, яка б враховувала по-

тенціал продуктивної спроможності регіонів і територіальних громад.

Позитивний результат цілеспрямованої політики держави може бути отриманий за умов поглиблення євроінтеграції та мобілізації фінансової міжнародної підтримки, зокрема шляхом розширення партнерства з країнами-членами ЄС та у взаємодії з Міжвідомчою координаційною платформою донорів. Важливу роль відіграватиме взаємодія з європейськими фінансовими інституціями через програмні та грантові інструменти підтримки.

Успіх повоєнної відбудови економіки України залежатиме і від ефективності структурних реформ та послідовності регуляторних заходів держави, спрямованих на створення нової інфраструктури для забезпечення життєдіяльності громад та регіонів, підтримку розвитку підприємництва та підвищення ресурсної продуктивності економіки загалом.

1. Post-war reconstruction of economy: case studies. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/post-war-reconstruction-of-economy-en.pdf>.
2. Bureau for crisis prevention and recovery – UNDP. 2022. Website. URL: <https://www.preventionweb.net/organization/bureau-crisis-prevention-and-recovery-undp>.
3. Kreimer, A., Eriksson, J., Muscat, R., Arnold, M., Scott, C. The World Bank's experience with post-conflict reconstruction. URL: <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/postcon.pdf>.
4. Development programme United Nations. Website. 2010. URL: https://www.ilo.org/jobspact/partners/WCMS_122493/lang-en/index.htm.
5. Post-conflict economic recovery. Enabling local ingenuity. URL: https://reliefweb.int/report/world/crisis-prevention-and-recovery-report-2008-post-conflict-economic-recovery-enabling?gclid=CjwKCAjwgZCoBhBnEiwAz35Rwldyyk4RiB1rS1NiQZXxo06A13tVuYshwMtooALDbfesPQ3hcr6tRoCYm4QAvD_BwE.
6. Богдан Т. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. (01.04.2022). URL: <https://biz.censor.net/m3330248>.
7. A fair exchange: AID to Yugoslavia for regional stability. *Balkans report* 2001. Jun. 15. N. 112. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/3de639664.pdf>.
8. Papadimitriou, D. The EU's strategy in the post-communist Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2001. 1(3). P. 69-94. doi: <https://doi.org/10.1080/14683850108454653>.

9. Mending Bosnia's post-war communities. Website. 2007. URL: <https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/mending-bosnias-post-war-communities>.
10. European commission – enlargement – CARDS. Website. 2007. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/cards_en.
11. Трушкіна Н. Пріоритетні напрями повоєнної розбудови економіки: досвід Боснії та Герцеговини. *Information activity as a component of science development: materials of the 13th International scientific and practical conference*. (April 04-07, 2003). Edmonton, Canada. International Science Group, 2023. С. 171-181. URL: <file:///C:/Users/User/Desktop/Downloads/Information-activity-as-a-component-of-science-development.pdf>.
12. Economic and social revitalization and reintegration of Croatia's war affected and disadvantaged areas. (15 Apr. 2011). *Post Conflict Reconstruction*. URL: <https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction>.
13. Stošić, I., Stefanović, S., Vukotić-Cotič, G. (2008). Privatization and restructuring of Serbian economy real and banking sector. *Challenges of economic sciences in the 21st century*, (pp. 125-131). URL: http://ebooks.ien.bg.ac.rs/204/1/is_2008_01.pdf.
14. Uvalić, M., Cvijanović, V. (March 2018). Towards a sustainable economic growth and development in the Western Balkans. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/14688.pdf>.
15. Eurostat. Website 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
16. Petrakos, G., Totev, S. Economic structure and change in the Balkan region: implications for integration, transition and economic cooperation. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2000. Vol. 24(1). P. 97. doi: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00237>.
17. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>.
2. Bureau for crisis prevention and recovery – UNDP. (2022). Website. Retrieved from <https://www.preventionweb.net/organization/bureau-crisis-prevention-and-recovery-undp>.
3. Kreimer, A., Eriksson, J., Muscat, R., Arnold, M. & Scott, C. The World Bank's experience with post-conflict reconstruction. Retrieved from <https://ieg.worldbankgroup.org/sites/default/files/Data/reports/postcon.pdf>.
4. Development programme United Nations. (2010). Website. Retrieved from https://www.ilo.org/jobspact/partners/WCMS_122493/lang-en/index.htm.
5. Post-conflict economic recovery. Enabling local ingenuity. Retrieved from https://reliefweb.int/report/world/crisis-prevention-and-recovery-report-2008-post-conflict-economic-recovery-enabling?gclid=CjwKCAjwgZCoBhBnEiwAz35Rwldyyk4RIB1rS1NiQZXxo06A13tVuYshwMtooALDbfesPQ3hccr6tRoCYm4QAvD_BwE.
6. Bogdan, T. (01.04.2022). Post-war reconstruction: lessons from the experience of the Balkans. Retrieved from <https://biz.censor.net/m3330248> [in Ukrainian].
7. A fair exchange: AID to Yugoslavia for regional stability (2001, Jun. 15.). *Balkans report*, 112. Retrieved from <https://www.refworld.org/pdfid/3de639664.pdf>.
8. Papadimitriou, D. (2001). The EU's strategy in the post-communist Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1(3), 69-94. doi: <https://doi.org/10.1080/14683850108454653>.
9. Mending Bosnia's post-war communities. (2007). Website. Retrieved from: <https://reliefweb.int/report/bosnia-and-herzegovina/mending-bosnias-post-war-communities>.
10. European Commission - enlargement - CARDS. (2007). Website. Retrieved from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/cards_en.
11. Trushkina, N. (April 04-07, 2003). Priority areas of post-war economic development: the experience of Bosnia and Herzegovina. *Information activity as a component of science development. Proceedings of the 13rd International scientific and practical conference*, (pp. 171-181). Edmonton, Canada. International Science Group. Retrieved from <file:///C:/Users/User/Desktop/Downloads/Information-activity-as-a-component-of-science-development.pdf>.
12. Economic and social revitalization and reintegration of Croatia's war affected and disadvantaged areas. (15 Apr. 2011). *Post Conflict Reconstruction*. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction>.

References

1. Post-war reconstruction of economy: case studies. Retrieved from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/post-war-reconstruction-of-economy-en.pdf>.

13. Stošić, I., Stefanović, S., Vukotić-Cotič, G. (2008). Privatization and restructuring of Serbian economy real and banking sector. *Challenges of economic sciences in the 21st century*, (pp. 125-131). Retrieved from http://ebooks.iien.bg.ac.rs/204/1/is_2008_01.pdf.
14. Uvalić, M. & Cvijanović, V. (March 2018). Towards a sustainable economic growth and development in the Western Balkans. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/kroatien/14688.pdf>.
15. Eurostat. (2023). Website. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
16. Petrakos, G., Totev, S. (2000). Economic structure and change in the Balkan Region: implications for integration, transition and economic cooperation *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(1), 97. doi: <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00237>.
17. Ed. board, V.V. Nebrat, Head. (2023). Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives / NAS of Ukraine, SI Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Retrieved from <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28 вересня 2023 р.